

Emil Kipa

"Hugo Kołłątaj. Wiek XIX. Sto lat myśli polskiej", T. I, Stanisław Krzemiński, Warszawa 1906 : [recenzja]

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 11/1/4, 343-344

1912

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

burgu, w archiwum państwa w Poznaniu, w arch. Głównem, Izby Skarbowej i Bibliotece Głównej w Warszawie, ponadto w licznych zbiorach publicznych i prywatnych.

To krótkie zestawienie, podanie tylko do wiadomości już dokonanych i planowanych prac, a nie omówienie ich rzeczowe, zdaje dostateczną sprawę z charakteru tego tak bardzo doniosłego dla kultury polskiej wydawnictwa.

Stanisławów.

Tadeusz Czapczyński.

Krzemiński Stanisław: Hugo Kołłątaj. Wiek XIX. Sto lat myśli polskiej. Warszawa. Tom. I., 1906, s. 55—133.

Przedstawienie twórczości i pracy Kołłątaja w wydawnictwie popularno-naukowym, takim jak »Wiek XIX«, nie małe nastroczało trudności: wykład musi ująć rzecz najzwężlej i najtreściwiej, sylwetka człowieka, pisarza i obywatela powinna wystąpić jasno i wyraziście: opracowanie musi być pozatem najskrupulatniej w szczegółach sprawdzone. Uwagi te nasuwały się piszącemu te słowa przy czytaniu biografii Kołłątaja, opracowanej przez p. Stanisława Krzemińskiego. Autor włożył niewątpliwie wiele pracy w obszerny stosunkowo szkic o K-u, ale w pierwszej części obejmującej lata 1750—1792 znać ślady niezupełnie dostatecznego opanowania materiału, co sprawia, że z wyników autora należy korzystać z ostrożnością.

Poczynając od samej daty urodzin i uwag o Badenim, studyów krakowskich i rzymskich Kołłątaja, reformy akademii a kończąc na listach anonima i działalności w okresie sejmu czteroletniego przedstawienie autora opiera się na rzeczach, czerpanych z drugiej, nie zawsze pewnej ręki, z niepotrzebnymi zastrzeżeniami i domyslnikami. Po r. 1792 tok i sposób opowiadania zmienia się gruntownie. Autor stąpa pewną nogą i ustrzeża się wielu błędów i przeoczeń. O ile bowiem dotychczas wiadomości o Kołłątaju czerpać trzeba było ze znacznej stosunkowo liczby fragmentarycznych opracowań i przyczynków źródłowych, naogół bardzo rozprószonych, teraz miał autor do dyspozycji książkę Tokarza: Ostatnie lata Kołłątaja, z której zupełnie zresztą słusznie, pełną dłońią, z pożytkiem dla wydawnictwa czerpał.

Bibliografia pism Kołłątaja zestawiona bardzo sumiennie; w uzupełnieniu zaznaczyć mogę, że nr. 14 d. wyd. paryskie: O ustanowieniu i upadku konstytucji trzeciego maja miało 3 edycje. Ponadto opuszczono wydanie lwowskie tej książki w Bibl. Mrówki. Nr. 17. Pamiętnik o stanie duchowieństwa (1840) jest przedrukowany i w nrze 18: Stan oświecenia (1841). Charakterystyczne są tu zmiany w tekście dokonane samowolnie i tendencyjnie przez Raczyńskiego. Zaznaczyć należało, że testament Kołłątaja drukowany był już w r. 1821 (por. bibliogr. Finkla). Z pism o Kołłątaju opuszczono Pilata: Literatura sejmu czteroletniego (1872), Schmitta: Kołłątaj i jego prześladowcy (1873), pisane z okazji

wydawnictwa Listów Kołłątaja przez Siemieńskiego. Wydanie »Listu« Linowskiego nazwano w edycji wrocławskiej słusznie trzeciem, gdyż w r. 1795 wyszły dwie edycje Listu, jedna o 100 stronach druku, druga o 116, obie posiada Bibli. Ossolińskich we Lwowie. Por. też Katalog dubletów Muz. Nar. w Krakowie (1912) nr. 369 i Katalog Wildera XII.

Wypisy podane na s. 73—135, naogół wybrane stosownie, podają szereg wyjątków z »Rozbioru krytycznego«, z »Listów w przedmiotach naukowych«, z »Uwag nad Księstwem warszawskim« i »Porządku fiz.-mor.« Do przedruku nadawałby się list Kołłątaja do Śniadeckiego z 4. stycznia 1810 lub wyjątki z testamentu.

Lwów.

Emil Kipa.

Tomkowicz Stanisław: Kołłątajowski plan Krakowa z r. 1785. Rocznik krakowski t. IX. (1907) s. 149—176 i tablice.

W r. 1906 odnalazł p. S. Tomkowicz w archiwum map głównego sztabu generalnego w Berlinie olbrzymi, 3 m² powierzchni liczący, plan Krakowa z r. 1785 — arcydzieło sztuki technicznej i graficznej, o wybitnej ponadto wartości artystycznej. Niesłuchanie pracowicie zebrane i szczegółowo zestawione wiadomości podane w planie są prawdziwą kopalnią dla badacza historii Krakowa. Z dedykacji okazuje się, że tę »mapę topograficzną m. Krakowa z opisaniem posesyi duchownych i akademickich« sporządził własnym kosztem i ofiarował ks. prymasowi Michałowi Poniatowskiemu, ks. Hugo Kołłątaj. Według przypuszczenia p. Tomkowicza plan ten był używany przy kasacie klasztorów i zamykaniu kościołów w Krakowie i okolicy w l. 1787—1788, przeprowadzonych przez ks. Prymasa na rzecz Komisji Edukacji Narodowej.

Lwów.

Emil Kipa.

Tadeusz Czapczyński: *Nauka moralna w systemie wychowawczym ks. H. Kołłątaja (Próba konstrukcyjna)*. Stanisławów, R. Jasielski. 1910, 8-vo, s. 37.

Mikulski Antoni J. dr.: Ks. Hugo Kołłątaj o sądach uczniowskich. Muzeum 1912. I. s. 9—14.

Skoro Kołłątaj zbudował podwaliny wychowania narodowego, warto rozpatrzyć, jaki był jego system wychowawczy. Rozprawka omawiana zajmuje się częścią owego zagadnienia. Stwierdza więc autor, że Kołłątaj żąda wprowadzenia nauk moralnych (historja filozofii, nauka prawa, historja prawodawstwa, ekonomia polityczna etc.) do wszystkich typów szkół, z przykrojeniem materiału do poziomu uczniów danej szkoły i klasy. Uważa on tę naukę za podstawę wychowania. Ona za-